

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Стаття розглядає проблему правового регулювання ціни в ринковій економіці. Розкриваються елементи правового механізму впливу на ціну в процесі суспільного виробництва та державного управління. В роботі визначаються складові при яких правове регулювання цін може бути ефективним важелем в розвитку економічних процесів.

Ключові слова: правове регулювання, державне регулювання, ринкова економіка, ціна, право, правовідносини, економічні закони, суспільне виробництво, державне управління, законодавство, правові акти.

Yurchenko Oleg

THE LEGAL MECHANISM OF REGULATION OF PRICES IN THE STATE MANAGEMENT SYSTEM

The article considers the problem of the mechanism of regulation of prices in a market economy. Elements of a legal mechanism of influence on the price in the process of social production and governance. In the work are determined by the components in which the legal regulation of price can be an effective lever in the development of economic processes.

Keywords: legal regulation, state regulation, market economy, price, law, legal, economic laws, social production, public administration, legal acts.

ПРАВОВОЙ МЕХАНИЗМ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЦЕН В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Статья рассматривает проблему правового регулирования цен в рыночной экономике. Раскрываются элементы правового механизма влияния на цену в процессе общественного производства и государственного управления. В работе определяются составляющие, при которых правовое регулирование цен может быть эффективным рычагом в развитии экономических процессов.

Ключевые слова: правовое регулирование, государственное регулирование, рыночная экономика, цена, право, правоотношения, экономические законы, общественное производство, государственное управление, законодательство, правовые акты.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і теоретичними завданнями. Сучасні процеси державотворення суттєво впливають на суспільні відносини. Традиційні підходи держави до регулювання фінансово-економічної діяльності значною мірою вичерпали себе, що потребує нових підходів держави до впливу на суспільне виробництво. Це, в свою чергу, потребує від держави заходів зі стабілізації економіки. Це завдання повною мірою лягає на державне управління, яке повинно підсилити ефективність своїх функцій управління в економічній сфері. В цьому напрямку значний потенціал мають ціни. Правовий механізм державного регулювання цін дає можливість вивести економічні процеси на якісно новий рівень ефективності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми. Дослідження даної проблематики в галузі державного управління на сьогодні практично відсутнє. Державне регулювання цін в сфері економіки представлено працями С. В. Ковальчука, І. В. Гвоздецької, С. М. Синиці, Є. Я. Агеева, Т. В. Шахматовой, С. В. Піги, Ю. І. Літвінова, Л. А. Останковой, О. В. Підгорної та іншими науковцями. Втім,

сама проблема правового механізму регулювання ціни залишається за межами наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є розкриття правового механізму регулювання ціни в державному управлінні та визначення його потенціалу в регулюванні ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отримання наукових результатів дослідження. Істотною складовою державного регулювання цін є його правовий механізм. У науковій літературі відзначається, що розробка механізму правового регулювання недостатньо пояснює це явище [1, с. 74]. Ідея правового механізму була висунута у свій час Н. М. Александровим, який розрізняв у механізмі правового регулювання два боки – нормативну та прояв впливу норм на суспільні відносини [2]. Важливою роботою в цьому напрямку стала монографія С. С. Алексєєва «Механізм правового регулювання в соціалістичній державі» [3], який виділив три основні елементи правового регулювання:

- юридичні норми (нормативна основа);
- суб'єктивні права та обов'язки (правовідносини);
- акти реалізації прав і обов'язків [3].

Такої ж позиції дотримується Ю. Н. Оборотов [4, с. 188].

Н. І. Матузов розглядає правовий механізм як набір юридичного інструментарію, використовуваного для впливу на суспільні відносини [5, с. 53]. О. Ф. Скакун визначає механізм правового регулювання як процес переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, чинений за допомогою системи правових прийомів і форм із метою задоволення суспільних і особистих інтересів, забезпечення правопорядку [6, с. 697].

Не втягуючись у дискусію про механізм правового регулювання, оскільки це не є предметом дисертаційного дослідження, відзначимо, що позиція про механізм правового регулювання С. С. Алексєєва найбільше чітко визначена, дає можливість бачити його по-елементний склад, зв'язок і взаємодію

елементів механізму правового регулювання. Від себе відзначимо тільки, що механізм правового регулювання повинен породжувати результат, що впливає на обсяг самого регулювання [1, с. 75].

«Норма права – це споконвічний елемент і нормативна основа механізму правового регулювання» [6, с. 680].

Першим елементом механізму правового регулювання є норма права. Норма права являє собою загальнообов'язкове правило поведінки [4, с. 188], яке контролює (регламентує) суспільні відносини. «Характер регулюючого впливу нормативної основи механізму правового регулювання залежить від того, як впливає право – шляхом зобов'язального примусу або шляхом дозволу чи заборони» [6, с. 68]. Тому «норма права узагальнено моделює бажану з погляду його інтересів поведінку членів суспільства в суспільних відносинах певного предметного виду [7, с. 162]. Норма права – свого роду штамп, у якому формалізовані суспільні відносини з погляду держави. Регламентація відносин дає можливість стабілізувати суспільні відносини, помістивши кожного учасника в «клітинку» суспільного організму, яка забезпечує його функціонування. Взаємодіючи між собою, вони утворюють суспільний організм, надаючи йому цілісність і життєздатність. З погляду держави, важливо визначити середовище цієї «клітинки», якою виступає норма права, оскільки від цього залежить життєздатність усього суспільного механізму. Неправильне її визначення веде від суспільних деформацій аж до загибелі самого суспільства. Тому, з погляду державного регулювання, норма права повинна об'єктивно відбивати існуючу реальність, сприяючи її розвитку.

При всій своїй реальності, норма права є абстрактним явищем, тому що ця теоретична конструкція реалізує себе через статті законодавства, тобто через нормативно-правові акти, які мають наступні переваги: чітко, ясно, однозначно формулюють зміст; дозволяють оперативно змінювати або усувати норму; дозволяє здійснювати впорядкування, узгодження, систематизацію численних правових норм [4, с. 125]. Таким чином, нормативно-правові акти створюють динамічну основу механізму правового регулювання.

Наступний елемент механізму правового регулювання – правовідносини, – переводять конкретні зміни обставин на рівень суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [4, с. 188]. Право, підкорюючи відносини певним правилам, наділяє сторони з боку держави певними правами та обов'язками, а відносини між ними будуються відповідно до встановлених правил. Звідси випливає, що учасники здобувають компетенцію правовладного або правозобов'язувального характеру. Звичайно поняття компетенції застосовується до державних органів, а інші суб'єкти оцінюються як ті, щоволодіють правами або обов'язками. Проте, кожне з них є для них індивідуальною компетенцією, тому що містить права і обов'язки. Тому є підстави говорити про механізм правового регулювання, характеризуючи правовідносин як його елемент, про індивідуальну компетенцію його суб'єктів, яка може бути правовладною або правозобов'язувальною.

Як елемент механізму правового регулювання, правовідносини спрямовані на їхнє виникнення, зміну або припинення. Механізм правового регулювання зв'язує своїх суб'єктів через правовідносини. Але це не є самоціль. Кінцевою метою є одержання позитивного результату для учасників суспільних відносин, тому результативність правовідносин виражається через правові наслідки, які воно викликає в учасників суспільних відносин. Але ці відносини можуть бути регламентовані та не можуть бути переформатовані винятково по їхній волі. Це може відбуватися тільки в межах наданих їм прав і обов'язків, тому що в протилежному випадку відносини будуть нелегітимними (тобто, протизаконними) або зовсім як такі не відбудуться.

Третім елементом механізму правового регулювання є реалізація прав і обов'язків [7, с. 213; 4, с. 188; 6, с. 682]. Разом з тим, О. Ф. Скакун підрозділяє цей елемент, виділяючи також акти застосування права в механізмі правового регулювання. При цьому в першому випадку, розуміючи під актами реалізації прав і обов'язків фактичну поведінку суб'єктів правовідносин, а в другому випадку – це видання державно-владного акту – акту застосування норм права,

який забезпечує виникнення, зміну або припинення правових відносин [6, с. 682-683].

Ю. Н. Оборотов розглядає акти реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків як правозастосовчі акти [4, с. 188]. Позиція Ю. Н. Оборотова представляється нам більш близькою. Розгляд актів безпосередньої реалізації прав і обов'язків як фактичної поведінки суб'єктів правовідносин усе ж ближчий до правовідносин. Правовідносини виникають із дій, немає дії – немає правовідносин. Вони формуються із дії, тому дію слід розглядати у зв'язку із правовідносинами, а можливо, і як її складову частину, яка є її динамічною частиною, на відміну від прав і обов'язків, які в правовідносинах є статичною частиною.

Акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків являють собою правозастосування. «Правозастосування полягає в здійсненні вповноваженим суб'єктом різнорідних правозастосовних дій основного та допоміжного характеру, які одержують вираження в специфічних правових актах, іменованих актами застосування права [4, с. 188].

Правозастосовні акти реалізують норму права в конкретній дійсності. Вони застосовують диспозицію або санкцію самої правової норми. Внаслідок цього вона перетворює правозастосовний акт в акт індивідуально-правового характеру.

Обґрунтування механізму правового регулювання у вигляді трьох елементів: норми права, правовідносин і актів застосування норм права дає нам можливість надати характеристику механізму правового регулювання цін і ціноутворення.

Норма права стосовно цін реалізує себе через законодавство. Раніше вже відзначалося, що норма права – це абстракція, яка реалізує себе за допомогою статей законодавства. Тому законодавство – це найважливіший елемент правового регулювання, яким користується держава, здійснюючи управління впливу на ціни. Державне цінове регулювання регламентується спеціальним законодавством у вигляді законів, постанов і інших нормативно-правових актів.

Основними законами, що регулюють функціонування цін і ціноутворення є: Цивільний кодекс, Господарський кодекс, Податковий кодекс, закони України «Про природні монополії», «Про ціни і ціноутворення», «Про захист економічної конкуренції», «Про обмеження монополізму і недопущення несумлінної конкуренції в підприємницькій діяльності». Цивільний і Господарський кодекси переважно регулюють питання, характерні для суб'єктів господарської діяльності. Предметом дисертаційного дослідження є відносини в сфері цінового регулювання, які складаються між органами державної влади та суб'єктами господарської діяльності, тобто в сфері господарського управління. Із цього погляду інтерес викликає Закон України «Про ціни і ціноутворення». Так, стаття 2 даного Закону говорить, що дія цього закону поширюється на відносини, які виникають у процесі формування, установлення та застосування цін Кабінетом Міністрів, органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування. Структура Закону містить у собі основні напрямки державної політики цін, повноваження Кабінету Міністрів і органів місцевого самоврядування в сфері ціноутворення, безпосередньо ціноутворення, державне регулювання цін, державний контроль і спостереження в сфері ціноутворення.

Важливість Закону України «Про ціни й ціноутворення» очевидна, оскільки він повинен бути центральною ланкою в системі державного регулювання цін. Разом з тим, він не виконує повністю дану функцію, оскільки Закон не охоплює всіх напрямків державної цінової політики. У ст. 4 Закону таких напрямків визначено сім. Але фактично жоден з напрямків не відбитий в Законі. Зрозуміло, можна затверджувати, що закон про ціни носить загальний характер, а решта регулюється підзаконними нормативно-правовими актами. Але тоді цей підхід повинен був би знайти своє чітке відбиття в Законі, і мати вказівки, які питання і як відносяться до компетенції органів виконавчої влади. У статті 7 Закону України «Про ціни і ціноутворення» можливість такого рішення питання малореальна. Дана стаття вказує, що реалізація державної цінової політики, проведення економічного аналізу та динаміки цін, розробка і

внесення пропозицій по формуванню та реалізації державної цінової політики здійснюється центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну цінову політику. Але який саме це орган – Мінфін, Міністерство економіки, Міністерство доходів і зборів, або якийсь інший орган – Закон відповіді не дає, хоча назва основного регулятора цін повинна бути зазначена, як і хоча б його основна компетенція в сфері цін і ціноутворення.

Певною мірою задовільним можна вважати в Законі України «Про ціни і ціноутворення» питання про державний контроль (нагляд) і спостереження в сфері ціноутворення, хоча б і тут усе виписане досить невиразно. Принаймні, хоча є посилання на Закон України «Про основні положення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». Але даний закон не містить норм про особливості контролю над цінами, і носить загальний характер у питаннях, пов'язаних із процедурами контролю. До того ж, якщо порівнювати ст. 8 Закону «Про ціни і ціноутворення» і ст. 8 Закону України «Про основні положення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», то виявляється їхня нестикованість. У Законі України «Про основні положення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» повноваження державного нагляду (контролю) значно ширші, ніж у Законі України «Про ціни і ціноутворення». Наприклад, розбіжності є в можливості накладення штрафів. У Законі України «Про ціни і ціноутворення» такого положення немає. І в практиці встає питання – чи застосовна норма про штрафи із Закону України «Про основні положення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» (ст. 8) при контролі цін у суб'єкта господарської діяльності. Така подвійність у державному контролі цін неприпустима.

Таким чином, Закон України «Про ціни і ціноутворення» є системоутворюючим у державному регулюванні цін. Однак, на жаль, повною мірою він цю функцію не виконує. Так, якщо Закон формує основні напрямки державної цінової політики, то вони повинні бути в ньому розкриті. А якщо ні, то даний документ є не більш, ніж декларацією намірів держави. Крім того,

Закон повинен містити опис державного регулювання і ціноутворення, починаючи з того, що під цим повинне розумітися. Дефінітивні норми життєво необхідні, тому що вони дають офіційне розуміння термінів, які використовуються в процесі господарської діяльності. Також закон повинен містити в собі загальну схему організаційних відносин між органами виконавчої влади з питань цін і ціноутворення, а також основи юридичної відповідальності за порушення законодавства про ціни як відносно державних органів, так і відносно посадових осіб і суб'єктів господарської діяльності. Необхідна конкретизація закону про ціни. Загальний характер норм чинного закону робить його, з одного боку, складним у застосуванні в системі державного регулювання цін, а з іншого – дає виконавчим органам можливість трактувати закон відповідно до своїх потреб, коли замість норм закону на практиці застосовуються норми інструкцій і циркулярів, які по своїй суті часто можуть бути оскаржені з погляду самого закону. Усе вищевказане підтверджує необхідність удосконалювання Закону України «Про ціни і ціноутворення» у напрямку створення кодифікованого нормативного акту у вигляді закону, що, безсумнівно, поліпшить систему державного регулювання цін і ціноутворення.

Державне регулювання цін безпосередньо пов'язане із Законом України «Про захист економічної конкуренції». Зв'язок цей простежується у зв'язку з тим, що ціни можуть бути однією зі складових конкуренції. Тому Закон у ст.6 розглядає встановлення цін як складову антиконкурентних дій, які привели або можуть привести до недопущення, усунення або обмеження конкуренції. Із цією статтею кореспондується стаття 13, яка вказує, що зловживання монопольним положенням на ринку ціни коїться в тому випадку, якщо застосування різних цін з рівнозначними суб'єктами господарювання (продавцями або покупцями) відбувається без об'єктивно виправданих на те причин. На жаль, нічого більше в Законі України «Про захист економічної конкуренції» про ціни не говориться. У цілому це зрозуміло, оскільки в Законі мова йде насамперед про захист економічної конкуренції. І разом з тим, одного визнання того, що ціни є об'єктом Закону «Про захист економічної

конкуренції» недостатньо. Необхідно було б указати конкретні параметри та умови, за яких ціни слід розглядати як засіб монополізації ринку; і у зв'язку із цим, процесуальні питання між органами державної влади і суб'єктами господарської діяльності як засобу, що негативно впливає на економічну конкуренцію. Настільки загальний підхід законодавця до цін створює можливість розширеного трактування та користування законом як з боку органів державної влади, так і з боку суб'єктів господарської діяльності, веде до порушення закону та негативно впливає на господарську діяльність.

Законом цього ж ряду є Закон України «Про природні монополії». У ст. 8 Закону вказується, що предметом державного регулювання діяльності природних монополій є ціни (тарифи) на товари, які проводяться (реалізуються) природними монополіями. При цьому стаття 9 Закону додає, що при регулюванні цін (тарифів) на товари суб'єктів природних монополій не враховується наступне: суми безнадійної дебіторської заборгованості та відрахування в резерви сумнівних боргів, суми визнаних штрафів і пені, неустойки, суми засобів або вартість товарів, які добровільно перераховуються (передаються) іншим юридичним або фізичним особам, суми недостачі і втрат від ушкодження цінностей, вартість реалізованих виробничих запасів, витрати на утримання об'єктів соціально-культурного призначення. Цими положеннями державне регулювання цін обмежується. І в цьому бачиться істотний недолік. Відносини держави і природних монополій – це широкий спектр відносин. І він не може бути представлений усього декількома нормами. У цьому випадку необхідно говорити про механізм державного регулювання ціни, її коректування, втручання державних органів у процес ціноутворення, їх компетенцію, захист природних монополій від неправомірних дій державних органів, права, обов'язки та гарантії природних монополій у ціноутворенні та функціонуванні цін, юридична відповідальність державних органів і природних монополій за порушення законодавства про ціни та інше.

Без законодавчого механізму державного регулювання цін між виконавчими органами та природними монополіями закон є не більш, ніж

декларацією. Причому саме в законі, а не в підзаконних нормативних актах повинен бути виписаний механізм державного регулювання цін між виконавчими органами та природними монополіями, тому що якщо ні, то сам виконавчий орган буде формувати відносини із природними монополіями так, як він це буде розуміти, і так, як це буде вигідно йому. Це створить можливість порушення законодавства в цілому та веде до корупції. Звичайно, в одному законі викласти весь механізм регулювання цін природних монополій неможливо та недоцільно. Але кількість підзаконних нормативних актів повинна бути як можна меншою. У них можуть відбиватися тільки незначні та поточні питання державного регулювання цін природних монополій і тих, які не відбиті в Законі та вимагають термінового рішення. Але знов-таки, винятково в межах компетенції державного органа.

Елементом правового регулювання цін виступають правовідносини. Структура правовідносин має наступні елементи: суб'єкт, об'єкт, зміст і юридичний факт [6, с. 508]. Суб'єктами управління виступають державні органи управління, місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи. Що стосується сфери державного регулювання цін – це сфера публічного права. Тут взаємовідносини будуються в рамках нерівності сторін, де державний орган наділений правами, а інша сторона (як правило, суб'єкт господарської діяльності) – переважно обов'язками. Хоча в цілому, правовідносини можна вважати складними, оскільки права детермінуються обов'язками. Так, суб'єкти господарювання зобов'язані виконувати акти виконавчих органів, що регулюють ціни, але, з іншого боку, вони мають право оскаржити дії державних органів, якщо вважають, що їх дії суперечать чинному законодавству.

Специфіка публічного характеру державного регулювання цін веде до особливостей правовідносин. По-перше, державне регулювання ціни завжди пов'язане з наявністю державного органа, інакше воно не є державним. Якщо у відносинах між суб'єктами господарської діяльності обидві сторони визначають ціну на основі взаємопогоджуваної волі по обидва боки, то в державному регулюванні цін воля суб'єкта, який піддається впливу з боку

державного органу, істотного значення не має. Звідси впливає друга особливість державного керування цін – це владні правовідносини. Отже, це відносини, які складаються в рамках нерівності сторін. Третьою особливістю цінових правовідносин є сфера, у якій вони складаються, – це сфера державного управління. Мова йде не про всю сферу державного управління, ту, яка безпосередньо пов'язана з економікою, і на практиці її називають державним регулюванням. Державне регулювання економіки – це форма державного управління в цій сфері. Четвертою особливістю державного регулювання економіки є елемент відповідальності. У цьому випадку відповідальність суб'єкта господарської діяльності виникає перед державою в цілому, а не перед конкретним контрагентом, оскільки відповідальність виникає перед державним органом, який є частиною держави.

У сфері державного регулювання цін відносини виникають на основі юридичних фактів, тобто таких обставин, з якими закон зв'язує виникнення, зміну або припинення правовідносин. Такою основою в цінових відносинах є норми права, які виражені через нормативно-правові акти. Нормативно-правові акти опосередковують відносини між державою і суб'єктом господарських відносин, визначаючи рамки правовідносин у питаннях ціноутворення. Тому відносини в сфері державного регулювання цін виникають, змінюються або припиняються на основі норм права або допускаються нормами права. У першому випадку держава повністю визначає правовідносини між суб'єктами цінового регулювання (наприклад, контроль державних органів суб'єктів господарської діяльності за цінами), а в другому – допускає нормами права вступ суб'єктів господарської діяльності у відносини, пов'язані з цінами (наприклад, договір між суб'єктами господарської діяльності про ціну купівлі-продажу товару). У цьому випадку правовідносини виступають як частина механізму правового регулювання цін, який формується нормами закону, підзаконного нормативного акту, договором, корпоративними нормами та інше.

Юридичний зміст механізму правового регулювання цін становлять суб'єктивне право та суб'єктивний обов'язок. Суб'єктивне право – це вид і міра

можливої поведінки суб'єкта державного регулювання цін, яка визначається правовими нормами. Так, орган виконавчої влади має право встановлювати ціни в межах своєї компетенції, тобто, це міра його можливостей у сфері регулювання цін, яка визначається повноваженнями. Юридичний обов'язок – це вид і міра обов'язкової поведінки суб'єкта державного регулювання цін, що встановлена правовими нормами. Так, суб'єкти господарської діяльності відносно державних цін зобов'язані діяти в межах цієї ціни, дотримуючись обмежень, що встановлені в її відношенні.

Суб'єктивне право і юридичний обов'язок мають свою структуру. Структура суб'єктивного права учасників правового регулювання цін складається із чинностей наданих суб'єкту. Правочинності можуть бути трьох видів: повноваження на власні нормативні дії (правовикористування), правочинності на чужі дії (правовиконання), і правочинності на вимоги (правозахист). Правочинність на одержання дії створює можливість суб'єкту державного регулювання цін здійснювати юридично значущі дії у вигляді права вимагати від суб'єкта господарської діяльності матеріалів про дотримання державних цін, а у природних монополій – матеріалів про формування ціни, проводити перевірки виконання законодавства про ціни. Правочинності на чужі дії означають право вимоги на відповідну поведінку від правозобов'язального суб'єкта господарської діяльності, тобто, здійснення від нього дій, пов'язаних з дотриманням законодавства про ціни у вигляді вимоги дотримання режиму цін, правил формування ціни, незастосування цін, пов'язаних змовою суб'єктів господарської діяльності, здача по формах звітності та ін. Правочинність і вимоги – це можливість звертатися за підтримкою й захистом у державні органи у випадку порушення об'єктом державного регулювання цін суб'єктивного права з боку правозобов'язальної особи. Порушення законодавства про ціни і ціноутворення веде до примусу, якщо сторона правовідносин не виконує свої обов'язки (накладати штрафи, оскаржити дії посадових осіб, залучати до адміністративної та фінансової відповідальності й інше).

Структура юридичного обов'язку містить у собі наступні вимоги.

1. Здійснення певних дій або утримання від них (дотримуватись законодавства про ціни та не порушувати його, надавати органам можливість перевірки, обстежувати об'єкт).

2. Реагувати на законні вимоги правочинної сторони (усувати зауваження сторони, що здійснює перевірку, відносно порушення цін, виконувати їхні приписи, обов'язок сторони, що піддається перевірці, створити умови для контролю над цінами);

3. Нести юридичну відповідальність за свої дії (нести майнову, фінансову, дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення законодавства про ціни).

Суб'єктами державного регулювання цін є держава у вигляді компетентних органів і суб'єкти господарської діяльності. При цьому варто з'ясувати, що держава, у втіленні її органів і органів місцевого самоврядування, не здійснює господарську діяльність, пов'язану із ціновим виміром. У цьому випадку – це управлінська діяльність в системі функціонування цін і ціноутворення. А тому відносини в сфері цін між державою і суб'єктами господарської діяльності носять управлінський характер.

Суб'єктами механізму правового регулювання цін є виконавчі органи та учасники господарської діяльності в особі його колективних або індивідуальних осіб (СПД). Суб'єкти господарської діяльності в державному регулюванні цін виступають у вигляді юридичної особи. Юридична особа – це організація, створена шляхом об'єднання осіб і майна, зареєстрована у встановленому законом порядку, наділена цивільною правоздатністю і дієздатністю, яка має право здобувати та здійснювати майнові і особисті немайнові права, виконувати обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді, господарському, третейському суді [6].

Як юридичні особи суб'єкти господарської діяльності наділені в сфері ціноутворення правами, обов'язками та гарантіями. Права, надані законом, надають суб'єкту господарської діяльності можливість самому формувати ціну,

домовлятися про неї з контрагентом, змінювати ціни. Ці права, надані суб'єкту господарської діяльності як юридичній особі. Але це право носить організаційний характер. Так, за певних умов розвитку економіки та державної цінової політики можуть вноситися регуляторні мотиви в інтересах суспільства та держави. Тому система цих відносин носить управлінський характер. Обов'язки суб'єкта господарської діяльності визначаються державою від його місця в системі економічних відносин, що також пов'язане з обмеженнями, які впливають із законодавства про ціни. Гарантії – найважливіший елемент статусу юридичної особи. У своїх відносинах з виконавчими органами суб'єкти господарської діяльності перебувають у не вигідному положенні, оскільки це – управлінські відносини в рамках нерівності сторін. Стабільність цих відносин може бути через захист прав суб'єктів господарської діяльності з питань цін і ціноутворення. Захист виражається в можливості звертатися в державні та судові органи з питання порушення прав у питаннях цін, а також наявністю заборонних норм на дії державного органа, які повинні кореспондуватися з його відповідальністю та відповідальністю посадової особи.

Державні органи в регулюванні цінових відносин наділяються певною компетенцією. Компетенція – це сукупність предметів ведення, функцій, повноважень, прав і обов'язків органу державної влади, органу місцевого самоврядування, або їх посадової особи або державного службовця, які визначаються конституцією [8, с. 210]. Виходячи із цього, стосовно до цінових відносин, компетенцію державних органів слід розглядати як управлінсько-господарську (організаційну) компетенцію, оскільки вона здійснюється в господарській сфері, але носить управлінський характер. У зв'язку із цим структура управлінсько-господарської компетенції містить у собі предмет регулювання, повноваження, права та обов'язки і юридичну відповідальність. Предметом регулювання державних органів є система цінових відносин, яка складається в національній економіці й охоплює не тільки відносини, що складаються між органами держави та суб'єктами господарської діяльності, але також між суб'єктами господарської діяльності та споживачами товару.

Центральною ланкою компетенції органів держави в регулюванні цін є повноваження. Повноваження визначають права та обов'язки управлінсько-господарської компетенції в регулюванні цін. Це може бути право на встановлення цін, їх зміна, контроль та інше. Права створюють поле можливого та обов'язкового регулювання цін з боку державного органу та у такий спосіб створюють границі державного регулювання цін, які ними повинні дотримуватися. Важливість цього моменту полягає в тому, що нечіткість обсягу компетенції сприяє порушенню прав суб'єктів господарської діяльності з боку державних органів. Обов'язки є кореспондуючим елементом прав державного органу. Вони покладають на державні органи обов'язок діяти в рамках закону, і тим самим не дозволяють негативно впливати на саму господарську діяльність. Юридична відповідальність виникає за неналежне виконання повноважень або перевищення їх обсягу. Підставою для юридичної відповідальності є правопорушення з боку державного органу або його посадової особи при реалізації своїх повноважень у сфері регулювання цін. Відповідальність державного органу повинна бути компенсуючою на користь суб'єкта господарської діяльності. Але на практиці цю функцію вона не виконує. У позовах суб'єктів господарської діяльності міститься вимога скасування акту державного органу, а питання про компенсацію не ставиться. Тим більше, що відсутні юридичні акти, які б її визначали. Питання про саму компетенцію також законодавством не вирішується. У принципі, вона може бути двох видів: прямі збитки або збитки. У сфері цін мова про компенсацію або збитки взагалі не розглядається. У законодавстві за деякими видами правопорушень із боку державних органів можна іноді зустріти положення про відшкодування прямих збитків. Тим часом, це питання досить актуальне. Можливості відшкодування збитків, а в деяких випадках – прямих збитків за порушення повноважень державних органів змусить їх більш точно дотримуватися закону. Це ж питання повинно стосуватися посадових осіб державних органів, до яких може бути застосовна дисциплінарна, адміністративна та кримінальна відповідальність. Тут нема рації говорити про відшкодування прямого збитку або збитків, тому,

що немає матеріальної бази для неї. Вона може оцінюватися як відповідальність за непрофесіоналізм в службовій діяльності.

Об'єкти правовідносин – матеріальні та нематеріальні блага, із приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини, здійснюють суб'єктивні права і юридичні обов'язки [6, с. 533]. Об'єктом механізму регулювання цін виступають самі ціни. Це специфічний об'єкт правового регулювання цін, оскільки їх не можна віднести ні до матеріальних, ні до нематеріальних благ. Досить розгорнуту класифікацію видів об'єктів механізму правового регулювання дає В. В. Дудченко, яка до об'єктів правовідносин відносить: матеріальні блага, нематеріальні блага, поведінку, дії суб'єктів, різного роду послуги і їх результати, продукти духовної творчості, цінні папери [4, с. 151]. Як бачимо, до жодного із зазначених елементів ціни не відносяться. І все-таки спробуємо зрівняти ціни з одним з елементів об'єкта правовідносин – цінними паперами. Згідно з Законом України «Про цінні папери й фондовому ринку», цінні папери – це документи встановленої форми з відповідними реквізитами, які свідчать про грошові та інші майнові права, визначають взаємини особи, яка їх розмістила (видала), і власника й передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, які випливають із цих документів, іншим особам [9, с. 268]. У цій статті Закону ключовим є те, що цінні папери відбивають грошові та майнові права. Ціни також відбивають ціннісну оцінку об'єкта, який має вартісне втілення. Усе, що має вартісну оцінку, виражається за допомогою ціни. Ціна є невід'ємною частиною об'єкта, але не їм самим. Об'єкт без ціни втрачає якість самого об'єкта, який може бути предметом купівлі-продажу в ринковій економіці. Ціна виступає як похідне об'єкта і його невід'ємна частина. Тому є всі підстави припускати, що ціна як об'єкт правовідносин – це похідна матеріальних і нематеріальних благ, що мають вартісне вираження. Ціна, як об'єкт правовідносин, – це результат взаємин між різними учасниками в сфері ринкової економіки.

Тепер звернемося до останнього елемента механізму правового регулювання цін – до актів безпосередньої реалізації прав і обов'язків. Акти

безпосередньої реалізації прав і обов'язків у регулюванні цін є індивідуально-правовими актами. Вони, як правило, видаються органами державного управління і адресуються конкретному суб'єкту господарських відносин. Це може бути напрямок з дотримання законодавства про ціни, акт перевірки суб'єкта господарської діяльності, акт про затвердження ціни товару, природної монополії та ін. Разом з тим, до таких актів можна віднести акти з захисту прав суб'єктів господарської діяльності. Так, вони мають право направляти пропозиції, заяви, скарги в державні органи управління з порушення їх законних прав в області цін і ціноутворення, а також звертатися з позовами в суди на неправомірні дії контролюючих органів.

Акти безпосередньої реалізації забезпечують можливість виконання обов'язкових правових відносин і дотримання правових заборон, що визначає їхнє особливе місце в механізмі правового регулювання, і що є його кінцевою метою [6, с. 683].

Акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків у сфері цін і ціноутворення пов'язані з управлінською діяльністю, а тому є актами управління. Як акти управління, вони повинні відповідати вимогам законності – як загальним, так і спеціальним, і організаційно-технічним. Недотримання вимог законності повинне спричиняти юридичну відповідальність державних органів управління перед суб'єктами господарської діяльності. Разом з тим, дефекти законності ведуть до того, що ці акти можуть бути віднесені до нікчемних або заперечних. Теоретично, відносно нікчемних актів усе досить просто. Якщо акт є нікчемним, він не є юридично легальним, і його невиконання не несе ніяких правових наслідків. Але на практиці все значно складніше. По-перше, у поточному законодавстві відсутня дефініція нікчемного акту. По-друге, відсутні гарантії відповідальності за його невиконання, і відповідальність державних органів управління за порушення законодавства в цілому. Мова йде про те, що при перевірці контролюючий орган, оформляючи акт перевірки, посилається на нормативні внутрішні документи, які споконвічно суперечать закону, і при цьому заперечення суб'єктів

господарської діяльності посиленням на закон в увагу не беруться. Таким чином, суб'єкт господарської діяльності виявляється незахищеним перед державним органом, і єдиною можливістю відстояти себе для нього залишається звернення до суду. У зв'язку із цим необхідна норма, яка б визначала пріоритети закону перед підзаконним актом не в загальному плані, а шляхом заборони органа державного управління при перевірці використовувати нормативні акти, які суперечать закону. А у випадку їх використання – вважати акт перевірки недійсним, а посадова особа, що здійснює перевірку, та підписала акт перевірки від імені державного органа повинна залучатися до адміністративної та дисциплінарної відповідальності. Що стосується заперечних актів, то тут усе досить зрозуміло. Суб'єктом господарської діяльності акт органу державного регулювання повинен бути виконаний, але за ним зберігається право на його оскарження.

Висновки. Механізм правового регулювання складається із трьох елементів: норми права, правовідносин і актів застосування норм права, що дає можливість визнати елементи механізму правового регулювання цін і ціноутворення.

1. Норма права. Вона стосовно ціни реалізує себе через законодавство. Законодавство – це найважливіший елемент правового регулювання, яким користується держава, здійснюючи управління впливу на ціни. Державне цінове регулювання регламентується спеціальним законодавством у вигляді законів, постанов й інших нормативно-правових актів.

2. Елементом правового регулювання цін виступають правовідносини. Структура правовідносин має наступні елементи: суб'єкт, об'єкт, зміст і юридичний факт. Суб'єктами управління виступають державні органи управління, місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи. Що стосується сфери державного регулювання цін – це сфера публічного права. Тут взаємовідносини будуються в рамках нерівності сторін, де державний орган наділений правами, а інша сторона (як правило, суб'єкт господарської діяльності) – переважно обов'язками. Хоча в цілому, правовідносини можна

вважати складними, оскільки права детермінуються обов'язками. Так, суб'єкти господарювання зобов'язані виконувати акти виконавчих органів, що регулюють ціни, але, з іншого боку, вони мають право оскаржити дії державних органів, якщо вважають, що їх дії суперечать чинному законодавству.

3. Елементом механізму правового регулювання цін є акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків. Акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків у регулюванні цін є індивідуально-правовими актами. Вони, як правило, видаються органами державного управління і адресуються конкретному суб'єкту господарських відносин. Це може бути наприклад х дотримання законодавства про ціни, акт перевірки суб'єкта господарської діяльності, акт про затвердження ціни товару, природної монополії та ін. Разом з тим, до таких актів можна віднести акти з захисту прав суб'єктів господарської діяльності. Так, вони мають право направляти пропозиції, заяви, скарги в державні органи управління з порушення їх законних прав в області цін і ціноутворення, а також звертатися з позовами в суди на неправомірні дії контролюючих органів.

Література.

1. Марущак П. В. Планування в умовах ринкової економіки. – Одеса : Пальміра, 2008 – С. 74.
2. Александров Н.Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма.
3. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. – М., «Юридическая литература» 1966 г.
4. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: ученик / под ред. Ю. Н. Оборотова – О. : Феникс. 2011. –436 с.
5. Матузов Н. И. Личность. Право. Демократия. – с. 53.
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. – Харків: Еспада, 2009 – 752 с.

7. Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. – М. Юридическая литература, 1976. – 264 с.

8. Популярна юридична енциклопедія (кол. авторів В. К. Біжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін.). – К. : Юрінкомінтер, 2003 – С. 210.

9. Закон України «Про цінні папери і фондовому ринку» Відомості Верховної Ради України – 2006 р. – №31. – ст. 268.